

NEKAZARITZAKO ELIKAGAI EKOLOGIKOEN BANAKETA POLITIKA IRAUNKORRA: ADIERAZLE SISTEMA AGROEKOLOGIKOAREN PROPOSAMEN PRAKTIKOA

MIRENE BEGIRISTAIN ZUBILLAGA

Finantza Ekonomia II Saila

Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea UPV/EHU

mirene.begiristain@ehu.es

JON LANDETA RODRÍGUEZ

Finantza Ekonomia II Saila

Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea UPV/EHU

jon.landeta@ehu.es

LUCÍA MEDIANO SERRANO

Finantza Ekonomia II Saila

Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea UPV/EHU

lucia.mediano@ehu.es

Jasoa: 2016/10/10

Onartua: 2016/12/02

LABURPENA

Nekazaritza ekologikoko produktuen ekoizpena eta kontsumoa hazi egin da azken urteetan, etengabe eta modu garrantzitsuan. Kontsumitzaileen segmentu berriak sortu dira kezka berriekin: osasuna, ingurumena, bertako produktuak eta bertako ekonomia, ... Horrek, lehen sektorearentzat aukera berriak ekarri ditu, nahiz eta ez duen marketina eta komertzializazio erabakien planifikazioa egiteko ohiturarik. Zentzu horretan, marketineko kudeaketarako interesgarriak izan daitezken ikuspegiak aztertzen ditugu lan honetan, ikuspegi holistiko-agroekologikoari arreta berezia zuzenduz, lehen sektorearen beharretara egokitzen delako. Horrez gain, eta nekazaritza ekologikoko produktuen banaketa politikak duen garrantzia azpimarratuz, adierazle sistema iraunkor bat proposatzen dugu, sektoreko erakundeen banaketa politikako erabaki iraunkorren gida gisa ulertuz eta euren kudeaketarako tresna lagungarria izan daitekeela irudiz.

Ikerketaren logika eta helburuei jarraituz, adierazle sistema sortzeko landu dugun prozesu metodologiko parte-hartzailea eta egiaztatze prozesu praktikoa azalduko ditugu, baita bertan erabilitako teknikak eta emaitza bera ere, lau helburu, hamabi irizpide eta hogeita hamabost adierazle dituen sistema. Lana biribiltzeko proposamenaren inguruko eztabaida eta bere ekarpen teoriko eta praktikoa jasotzen ditugu.

Gako-hitzak: ikuspegi holistiko-agroekologikoa, nekazaritza ekologikoko elikagaien banaketa politika, adierazle sistema.

JEL sailkapena: M31 Marketing, Q13 Agricultural Markets and Marketing. Cooperatives. Agribusiness.

SUMMARY

Production and consumption of organic farm food have continuously and significantly increased during last years. New consumer groups have emerged, inspired by new motivations: health, environment, local food and local economy. This context has created new options for farming activities, despite most of farmers are not used to planning of marketing decisions. The aim of this research is to analyze innovative approaches for marketing management, with special focus on the holistic-agroecological approach and its adaptation to farming activity. In addition, the relevance of organic food marketing policy management is highlighted and, as result, a sustainable indicator system is proposed. These indicators have been introduced as a guide for farms and organizations to help in the sustainable management of organic food marketing strategies.

Following the logical and goals of the research, the design of the indicator system has been developed by a participatory process and it has been validated in practice. Used techniques and results are also showed: a system with four goals, twelve criteria and thirty five indicators.

As conclusion, we expose the discussion on theoretical and practical proposals.

Keywords: holistic-agroecological vision, organic food distribution policy of farms, indicator system.

JEL classification: M31 Marketing, Q13 Agricultural Markets and Marketing. Cooperatives. Agribusiness.

1. SARRERA

Nekazaritza ekologikoaren hazkundera etengabe hazi da azken 25 urteetan. Datuak aztertuz gero, adierazle desberdinen hazkundera ikusi dezakegu, bai ekoizpen azaleran, bai ekoizpen bolumenean eta baita kontsumo mailan ere (Willer eta Lernoud, 2014; MAGRAMA, 2014a eta 2014b; MAGRAMA, 2013).

Zabaltze prozesu hau lehen sektorearen egituratze xumearekin batera gertatzen da, ekoizpen eta komertzializazio katean jarduten duten erakunde eta taldeen marketin ikuspegi eta kudeaketari zuzenean eragiten diotenak.

Komertzializazioaren jardueraren eremuan, eta zehazki banaketa politikari dagokionez, sektoreak gainditzeko dituen gabezi asko topatzen ditugu. Gure ikerketaren eremuan, nekazaritzako elikagai ekologikoen banaketa politikan ekartzen dituen berezitasunak aintzat hartuz garatu beharko da, iraunkortasuna jardueraren oinarria izanik.

Horregatik, lan honen helburua da nekazaritza ekologikoko elikagaien banaketa politikaren iraunkortasunerako adierazle sistema bat proposatzea, sektoreko protagonistek euren banaketa politikako erabaki prozesuetan erabiliko duten tresna izateko eta beren emaitzak hobetzeko bokazioz, eskaintza zein eskariaren ikuspegitik.

Horretarako, idatzi honetan, lehendabizi nekazaritza ekologikoaren sektorearen inguruko hainbat aurrekari eta kontzeptu argituko ditugu. Izan ere, beharrezkoa da sektorea marketinaren aplikazioan nola kokatzen den aztertzea eta horrekin kudeaketarako izan ditzakegun ikuspegi desberdinak zehaztea. Zentzu horretan, marketinaren ikuspegi holistiko-agroekologikoaren esanahian sakonduko dugu, sektoreak iraunkortasuna ardatz gisa barneratzeko nola egin aztertuz.

Ondoren, nekazaritza ekologikoko elikagaien banaketa politikan murgilduko gara eta bere kudeaketan, ikuspegi holistiko-agroekologikotik. Horrek, iraunkortasun adierazle batzuk ezartzeko beharra sortuko digu, eremu horretako hainbat erabaki hartzen laguntzeko.

Helburu horretan, egungo literatura errebisatu dugu eta ikerketa parte-hartzailea diseinatu dugu. Bertan, hainbat adituen eta produktu hauen ekoizle eta komertzializazioan parte hartzen duten pertsonen iritzia jaso dugu. Lortutako emaitzak adierazle sistemaren lehen proposamena eman digu. Ondoren, Espainiar estatuko 40 esperientzietan egiaztatuz, behin betiko proposamena egingo dugu. Adierazle sistemaren praktikak nekazaritzako elikagai ekologikoen banaketa sostengarrian aurrerapauso interesgarriak eman ditzake.

Ondorio, inplikazio eta erabilitako erreferentziekin biribildu dugu lan hau.

2. AURREKARIAK

2.1. Nekazaritza ekologikoko sektorea eta Marketina: ikuspegi holistikoa-agroekologikoa

Urteetan zehar nekazaritza sektoreko marketina orokorrean eta nekazaritza ekologikoarena zehazki ikuspegi makroekonomikoagoa izan du mikroekonomikoa baino. Hau azaltzen duten gertaeren artean dago oro har sektoreko enpresek lurralde bakoitzeko administrazioen erabaki komertzialen aurrean jarrera pasiboa izan dutela eta horietara moldatzen joan direla, jarrera propioa garatu ordez. (Muñoz, 1987; Rodriguez, 1987).

Nahiz eta egoera hau aldatzen joan den, Espainia Europar Batasunean sartu izana eta Nekazaritzako Politika Komunaren aplikazioak urteetako ekoizpen eta komertzializazio bidea eta ekintzak ezarri dituzte, beharrezkoa denean nekazariak euren produktuen komertzializazioan leku protagonista eta aktiboa izatea (Arcas, 1999). Eta marketin ikuspegi batetik begiraturaz gero, leku hori hartu behar da kontsumitzaileei balioa sortuz eta sektorearen indarrari ekarpena eginez (Molla, 2007).

Baina, nekazaritza ekologikoko ezaugarriek, marketin ikuspegiaren aplikazioa zaildu dute, besteak beste:

- 1) Nekazaritza sektorearen atomizazioa eta merkatuko hainbat aldagaietan eragiteko ezintasuna (Caldentey eta besteak, 1994).
- 2) Ekoizpen ikuspegia, bereziki sektoreko enpresa txiki eta ertainena (Caldentey eta Haro, 2004).

- 3) Ekoizpen ekologikoaren parte bat administrazioaren laguntza ekonomikoetan oinarritzen da eta ez du antolaketa eta eskaintza ikuspegirik.
- 4) Nekazaritza ekologikoaren sektorea egituratze fasean egoteak marketin ikuspegia baldintzatzen du, eta ekoizpen edota produktu ikuspegia gailentzen da, nahiz eta lurraldeetan badiren ikuspegi horiek gainditu nahi dituzten plan estrategikoak.
- 5) Sektore ekologikoko eragileen arteko koordinazioa eta kooperazioa falta da (González eta Benjamin, 2000) eta ekoizle kopurua oraindik baxua da.
- 6) Ekoizle eta kontsumitzaileen arteko distantzia fisiko eta psikologikoak komertzializazioa kontsumo guneetatik urruntzen du eta produktuaren irisgarritasun ezaren hautematea sortzen du.

Aipatutako ezaugarriek -beste batzuen artean- sektore ekologikoaren potentziala garatzea zailtzen dute. Beharrezkoa da horien garapenean laguntzea balioaren ematea baldintza ekonomiko eta sozial egokietan sortzeko eta komertzializazioan marketin ikuspegiarekin lan egiteko.

Alabaina, sektorearen ezaugarri propioek, marketinaren ikuspegiaren pauso bat aurrera ematera behartzen gaitu, ikuspegi holistikora iristeko. Kotler eta Keller-ek (2006) proposamen bat egiten dute, sinesmen eta praktika berrietan oinarritzen diren enpresentzat, *marketin holistikoaren definizioa* garatuz: *marketineko programa, prozesu eta ekintzen garapena, diseinua eta ezarpenean oinarritzen da eta bere zabaltasuna eta elkar-dependentsia onartzen ditu. Horrela, marketin holistikoak onartzen du denak duela garrantzia marketinaz ari garenean eta maiz ikuspegi zabal eta integratua beharrezkoa dela.*

Gure ikerketari begira, garrantzi berezia hartzen du marketin holistikoaren ikuspegiak, nekazaritza ekologikoko elikagaiek gizartean betetzen duten funtzio anitzengatik eta aztertzen ditugulako elikagai kateko hainbat interesen uztarketa eta zenbait eragile desberdinak. Izan ere, marketin ekologikoak jasotzen du, bai *marketinaren ikuspegi soziala*, jarduera burutzen den ingurumenaren zainketa helburutzat hartzen den heinean; eta baita ere *Marketin sozialaren eremua*, ingurumenarekiko eta horrekiko harreman positiboak izateko informazioa eta formazioa eskaintzea helburutzat duen heinean (Vicente, 2004).

Bestalde, gure lana *nekazaritza ekologikoaren* kontzeptuaren eraginpean dago ere, bere jaiotzatik bilakaera propioa izan duelako. 1920. urtean *nekazaritza biodinamikoaz* hitz egiten hasi zen (Steiner, 2001), ondoren *nekazaritza biologikoaz* edo *organikoaz* eta *nekazaritza naturalaz* eta *permakulturaz* ere hitz egiteko. 70. hamarkadan sortzen da *agroekologia*, ekologia eta agronomiaren bategitetik. Ikuspegi agroekologikoak nekazaritzaren dimentsio tekniko-ekologikoa, soziala, kultura eta politikoa azpimarratzen ditu garapen eta eraldaketarako aldagai gisa. Agroekologiarekin egungo nekazaritza ekologikoaren oinarri zientifiko, teoriko eta metodologikoak ezarri dira (Gliessman, 2006; Guzmán eta besteak, 2000; Sevilla eta Soler, 2010).

Marketineko estrategia eta politiken *ikuspegi holistiko eta agroekologikoa* gure ikerketaren funtsezko eremuan bihurtu da (Begiristain, 2016). Banako ikuspegi horien ezaugarri propioez gain, euren bategiteak hainbat alderdi sortzen ditu: *ikuspegi integratua* da; *globala eta tokikoa*, agroekologikoa eta holistikoa izateagatik; *heterogeneoa* da, inplikatuak dauden eragileen aniztasunagatik, ez kopuruan izaeran baizik; eta *egonkorra* da ere, eragileen aniztasunak batzuen edo besteen asaldurak edo gabeziak gainditzeko aukera ematen duelako, sistema osoa egonkorragoa eginez (González de Molina, Alonso eta Guzmán, 2007).

2.2. Nekazaritza ekologikoko elikagaien marketin kudeaketa: banaketa politika

Nekazaritza ekologikoaren sektorean ikuspegi holistiko-agroekologikoaren garapena egungo elikagai ekologikoen sistemaren azterketa zehatzetik abiatu behar da.¹ Azterketa horretan begiratzen diogu, bai aurreko atalean aipatu ditugun eskaintzaren ezaugarri bereziei (sektoreko erakundeen tamainari, merkatuko aldagaietan eragiteko baliabide mugatuei, antolaketa eta koordinazio maila baxuari, ...) eta baita ere eskariaren berezitasunei, horiek ere marketin kudeaketa baldintzatuko dutelako.

Egun, elikadura beharrak oinarrizko behar bat betetzeaz gain hainbat osagai sinboliko kualitatiboez beteta daude, (Sánchez, 2008), bereziki “garatuak eta iparraldeko” herrialdeak deritzogunetan, munduko biztanleriaren %20 dena. Hori dela eta, elikadura erabakietan diziplina desberdinetatik datozen faktore bat baino gehiagok parte hartzen dute: soziologia, ekonomia, zuzenbidea, antropologia, psikologia ... (Köster, 2009).

Gurean agroekologia ere barneratzen dugu, lan honen ikergaia medio. Nekazaritza ekologikoko jokaeran sakon murgildu gabe ere, bai ohartzen gara beharrezkoa dela aipatzea bere jokaeran eragiten duten barne eta kanpo faktore nagusiak: *informazio eta formazioa, konfiantza eta elikagaiekiko duten eskuragarritasuna*. Gainera, elikagaien erabilpen pribatuko (edo indibidualeko) ezaugarriak (osasuna, bizitza osasuntsua, prezioa ...) eskarian gehiago eragiten dute ezaugarri publikokoak (edo kolektiboak) baino (ingurumena, bertako ekonomia sustatzea, ...).

Ondorioz, marketinaren kudeaketari begira kontuan izan beharreko bi gako azpimarratu nahiko genituzke: eskaintza eta eskariaren arteko komunikazioa erraztuko duten informazio-formazio prozesuak sortzearen premia; eta eskaintzen diren ezaugarri indibidual eta kolektiboen arteko oreka bilatzea, marketin ekologikoaren ikuspegi soziala eta kontsumitzaileen beharrak kontuan hartuz.

Bestalde, azken urteetan, elikagaien saskiaren erosketa argudiotan nekazaritza ekologikoa eta tokiko nekazarien eta euren zuzeneko salmentatik datozen elikagai ekologikoen kontsumoak indarra hartu du (MAGRAMA, 2014b). Joera honek iraunkortasuna ahalduntzen du *0 kilometroko elikagaiak edo bertako-bertoko elikagaiak* bezala ezagutzen ditugunekin. Kontsumo guneetatik gertu ekoizten diren elikagaiak dira, perimetroa 100 km. ingurura mugatuz (CERDD, 2010; Fadón eta López, 2011). Gertutasun irizpide horrek tokiko nekazaritzaren potentzialtasunak garatzen ditu, zikloak ixtea baimentzen du eta tokian tokiko merkataritza dinamizatzen du Merkaturatze Zirkuitu Laburren (MZL) bitartez, banaketa katea laburtuz eta tokiko ekonomiak lagunduz. Era horretara kontsumitzaile eta ekoizleen arteko konfiantzazko harremanak elikatzen dira elikagai ekologikoen kontsumoan funtsezko aldagaia dena, (Hamzaoui y Zahaf, 2008), eta positiboki baloratuz, halaber, kontsumoan eragiten duten landa kulturaren ezagutza eta barne faktore psikologikoak.

Baina guzti horretaz gain, bada faktore bat aparteko intzidentzia eskatzen duena sektore hau sustatzeko: elikagai ekologikoaren *eskuragarritasuna*. Zentzu horretan,

---

¹ Lan honetan “elikagai ekologikoa” eta “nekazaritzako elikagai ekologikoa” sinonimotzat hartzen ditugu “produktu ekologiko” kontzeptu zabalagotik bereiztuz.

eztabaida esplizitua dago zabaldua elikagai ekologikoen kontsumo intentsiboa nola sustatu behar den eta nola desblokeatu behar den “*gurpil zoroa*” deritzona ².

Eztabaida bi aukeren bueltan kokatzen da literaturan: batak, kontsumoaren *bertutezko gurpilaren* ikuspegia du (Picazos, 2002; Schmid eta besteak, 2007; Briz eta García, 2008; Everis, 2012; Izaguirre eta besteak, 2013); bertan, elikadura banaketa enpresa kate handietan elikagai ekologikoen erakusketarekin eskala ekonomiak lortuko direla dio, eta horrela prezio baxuagoak eta kontsumoaren herritartzea lortuko litzatekeela. Gainera, honen aldeko ikuspegia dutenak diote, horrela egin ezean, banaketa ezingo dela zabaldu, eskuragarritasun faltak etengabe efektu negatiboa izango duelako erosketa motibazioan eta intentzioan.

Bestalde, aintzat hartuz elikagai ekologikoen kontsumoan kontsumoaren barne faktore indibidual eta kolektiboen garrantziaren hazkundeak eta ingurumenaren kontzientziak duten eragin positiboa, nekazaritza ekologikoko elikagaien banaketa politikako erabakiak kontutan hartu behar dituzte faktore horiek eta, aldi berean, marketineko beste politikekin koherentzia izan. Zentzu horretan, bigarren ikertzaile multzo batek MZLen aldeko ikuspegiaren hautua egiten dute (Seyfang, 2007; González de Molina, 2007 eta 2011; Sevilla eta besteak, 2012; Fadón eta López, 2011), banaketa eredu konbentzionalaren ondorioen hausnarketak jasoz eta tokiko eta iraunkorra den nekazaritza eredu proposatzeak dituen potentzialtasunak ere bilduz.

Bi ikuspegi horietaz gain, bada etorkizuneko eredu misto baten alde egiten duenik, non banaketa moderno eta bio-dendak elkarrekin bizirauten duten (González eta Benjamín, 2000), internet eta zuzeneko banaketarekin batera (Minetti, 2002); eta espazioak non kontsumitzaile eta erosketa motibazio desberdinen nitxoak integratuko dituztenak (Dupupet et al., 2010).

Ondoren banaketa politikaren datu eta ezaugarri espezifikokoak aztertuko ditugu.

2.3. Nekazaritza ekologikoko elikagaien banaketa politikaren ikuspegi holistiko-agroekologikotik: iraunkortasunaren helburua

Banaketa politikan murgiltzeko beharrezkoa da elikagai ekologikoen sektorearen ezaugarrietatik abiatzea. Beste elementuen artean azpimarragarriak dira (Padel eta Midmore, 2005; Kottila eta Rönni, 2008; Naspetti eta besteak, 2011; Seyfang, 2007; González de Molina, 2011; Sevilla eta besteak, 2013; Faldón eta López, 2011; MAGRAMA, 2012 eta 2013b): barne kontsumoa sakabanatuta dago eta garapena exkaxa da; ekoizpen ekologikoaren zati handi bat esportatu egiten da; elikagaien globalizazioa, kate luzeen erabilpena eta eredu energetikoa ez dira sostengarriak; kostu operatibo altuak daude (ekoizpena, biltegiatzea, logistika eta banaketa); elikagaien banaketa eta iraunkortasunaren kontzeptuen arteko konexio baxua dago; harremanak urrunduta daude eta ekoizpena eta kontsumoaren arteko topagune gutxi daude; landa kultura sustatzeko eta elikadura osasungarria sustatzeko zailtasunak daude eta elikadura

² *Banaketa ereduaren gurpil zoroa* luze jorratzen da literaturan (González eta Benjamín, 2000; Rivera eta Sánchez, 2002; Brugarolas eta Rivera, 2002; Vicente eta Ruíz, 2003; Vega eta besteak, 2007) eta efektu hau azaltzen du: gure inguruan, oraindik ere, produktu ekologikoaren eskaera ekologikoa ez dago egonkortuta. Hori dela eta, banaketa bideak ez daude behar bezain modu egokian garatuak, banaketa eredu sendorik ez dago; eta horrek berriz, zabalkundea zailtzen du eta eskuragarritasun falta dago. Ondorioz, kontsumitzaileak denbora eta dirua inbertitu behar du nekazaritza ekologikoko elikagaiak bilatzen eta kontsumoaren orokortzea oztokatzen du. Guztiak, erosketaren asmo kentze faktore gisa jokatzen du. Horrela, berriz ere, eskaera faltak ez du eskaintza suspertzea motibatzen eta gurpil-zoroaren zirkulua ixten da.

ohitura globalen inertzia handia dago; banaketa kanaleko eragileen arteko elkarkidetzeta eta kooperazio estrategien garapen falta dago. Elementu guzi horiek funtsezkoak dira erakunde batek bere banaketa politikaren erabakiak zehazterakoan. Hala ere, erabaki orok ikuspegi holistiko-agroekologikotik gidatzeko **iraunkortasun helburuen** ezarpenetik abiatzea beharrezkoa da

Izan ere, elikagaien banaketa sistemaren iraunkortasuna aztertzean, oro har, elikagaien edo nekazaritza ekoizpenaren ikuspegitik egin izan da, ekoizpen mailak eragin zuzenagoa duela dirudielako ingurumenean kateko beste edozein atalak baino (Yakovleva, 2007). Baina, beharrezkoa da elikagaien banaketa “elikagaien sistemaren” eremuan garatzen dela ulertzea eta behin hori kontuan izanda aintzat hartu banaketa kateko maila desberdinetan elkar eragiten duten zenbait faktore.

Ahalegin horretan, azken urteetan hainbat ikerketa egin dira iraunkortasunaren kontzeptua banaketa sistemaren kudeaketaren baitan (?) aztertzeko (Carter eta Rogers, 2008; Linton eta besteak, 2007; Seuring eta Müller, 2008; Svensson, 2007; Pagell eta Wu, 2009; Searcy, 2009; Matapoulus eta Bourlakis, 2010). Dena den, oraindik ikerketa lan handia dago egiteko gizarte eta ingurumen zientzien eremuan bateratzean eta, bereziki, banaketa katearen kudeaketaren eremuan (Seuring eta Müller, 2008; Searcy, 2009).

Bateratze horretan, iraunkortasunaren dimentsio ekologiko, ekonomiko, sozial eta kulturalarekin topo egiten dugu, aurrez azpimarratu ditugunak. Nabarmentzekoa da ere ikerketa gehienetan dimentsio soziala neurri txikiagoan aztertu dela (Seuring eta Müller, 2008), eta erakundeen barne jarduerari arreta gehiago eskaintzeko joera egon dela (Searcy, 2009).

Banaketa kateko iraunkortasuna lantzeko bultzatzen duten arrazoi nagusiak dira: sektore baten erregulazioa, bezeroen eskaria, *stakeholder*-ei erantzuteko aukera, eskaini dezaketen lehia abantaila, inguruaren edo giza taldeen presioa edota ospearen galera. Halaber, horretara bultzatzen barne arrazoiak izan daitezke: enpresa komunikazioa zabaltzeko helburua, hornitzaileen erosketan eta langileen trebakuntza, sistema eta ebaluazioen kudeaketa edota txostenen betetzea. Beraz, elementu guzti horiek iraunkortasunaren garapena sustatzeko eta azaltzen diren oztopoak gainditzeko lagungarriak izan daitezke, adibidez: kostu altuak, koordinaziorako zailtasunak eta esfortzua edota banaketa kanaletako komunikazio exkaxa (Seuring eta Müller, 2008).

Edonola, iraunkortasunaren kontzeptuaren integrazioa kudeaketan eta banaketa erabakietan ikerketa gai berria da. Fritz eta Matopoulosek egindako literaturaren berrikusketan (Fritz eta Matopoulos, 2008), ikerketa zientifiko berrien ekarpenak jasotzen dira, gehienak etorkizuneko helburuak eta erronkak zehaztuz, modu orokorrean, eta erakunde edo kudeatzaileei zuzenduak bereziki.

Horregatik, garrantzitsua iruditzen zaigu elikagai ekologikoen banaketa politikaren iraunkortasuna aztertzeko garaian ikuspegi holistiko-agroekologikoen ikuspegia bermatuko duten ezaugarri nagusiak identifikatzea eta zehaztea. Izan ere, Agenda 21eko 40.4 kapituluak³ dio garapen iraunkorrerako adierazleak garatzeko beharra dagoela, maila guzietako erabakiak hartzeko oinarri sendo gisa balio dezaten eta ingurumen eta garapen sistema integratuen iraunkortasunaren auto-erregulaziorako baliagarriak izan daitezen. Eskaera hori Johannesburgoko goi-bileran eta hainbat eremu desberdinetako erakunde publiko eta pribatuek landutako eta zabalduak da, gero zenbait iraunkortasunerako adierazle lanetan berretsi dena (Yakovleva, 2007).

³ Ikusi: <http://www.un.org/spanish/esa/sustdev/agenda21/agenda21spchapter40.htm>

Abiapuntu horretatik, eta gure ikerketaren helburua nekazaritza ekologikoko elikagaien banaketa politikaren iraunkortasuna ebaluatzen lagundu digun adierazle sistema bat proposatzea denez geroz, beharrezkoa da, lehenik eta behin, adierazle sistema eraikitzeke oinarritzat hartuko ditugun irizpideak eta helburuak identifikatzea eta zehaztea. Bide bera jarraitu duten beste ikerketen lorratzari (Yakovleva eta Flinn, 2004; Fritz eta Matopoulus, 2008; Matopoulus eta Bourlakis, 2010), eta *PC&I teoriari* (Lammerts Van Bueren eta Blom, 1997) jarraituko diogu. Teoria hau erabiltzen dugu oinarri (edo helburu), irizpide eta adierazleen eskema egitura bat zehazteko, non mailaz maila helburu zabal eta konplexu bat sistematizatu daiteke, monitorizatuak eta ebaluatuak izan daitezken parametrotan eta emaitza txosten baten oinarriko balio dezaten (Lammerts van Bueren eta Blom, 1997). Horrelako sistema batean, oinarriak (edo helburuak), irizpideak eta adierazleak sistemaren parametroak dira eta funtzio jakin bat dute eskema osoan. PC&I teoriaren bitartez garatutako sistema baten erronka da baliabide naturalen erabilpenean eta erabaki prozesuaren baitan dauden iraunkortasun helburuak modu operatiboan guztiz asetzea.

PC&I sistemetan ohikoa da iraunkortasuna helburu izatea. Horregatik, diseinuaren metodologia ahalik eta parte-hartzaile, demokratiko eta barneratzaileena izan beharko luke, tartean dagoen biztanleriaren aurreikuspenak islatzeko. Gainera, metodologiak oinarri zientifikoak eta ezagutza jaso eta denboraren malgutasuna izan beharko luke, baita egoera eta eskala desberdinak ere. Ezaugarri guzti horientatik PC&I-ak tokiko garapena bideratzeko gidalerro garrantzitsuak eskaini ditzake.

Gure ikerketan, helburu nagusien identifikazioa eta zehaztapena ondoren azalduko dugun literaturaren berrikusketa eta metodologia parte-hartzailearen bitartez garatu da. Horrela, nekazaritza ekologikoko elikagaien banaketa moderno eta iraunkorra bilatzen da ikuspegi holistiko-agroekologikotik. Lau dira ezarri ditugun oinarriak edo helburuak: *Oreka Ekologikoa, Tokiko garapena eta Lurraldearen Dinamizazioa, Justizia Soziala eta Egonkortasun Ekonomikoa eta Harreman Sistema*. Ondorengo koadroan (1. koadroan) definitzen ditugu eta literaturako erreferentzi nagusiak eta bakoitza zein iraunkortasunaren dimentsioarekin lotzen dugun zehazten dugu:

1. Koadroa: Nekazaritza ekologikoko elikagaien banaketa politika iraunkorraren helburuak

IRAUNKOR. DIMENTSIOAK	HELBURUA
EKOLOGIKOA	<p>Oreka ekologikoa</p> <p>Banaketa politikako erabakien kudeaketak ekosistemen oinarriko ezaugarriak mantentzen ditu, eragin minimoekin, epe luzera nekazaritzaren oinarriko iturriak zainduz eta orekatuz (lurra, ura, paisaia eta sistemaren bizitza harremanak). Horretarako, kontuan hartuko dira banatzen diren elikagaien ezaugarri guztien zainketa eta bizitza ziklo osoa, jatorritik sortutako hondakinen kudeaketaraino.</p> <p>Iturriak: Gliessman, 2001; Vicente, 2004; Yakovleva eta Flynn 2004; Yakovleva, 2007; Bello, 2008; Fritz eta Matopoulus, 2008; Andreu eta Fernández, 2011; Blanquart eta besteak, 2010; HLPE, 2014.</p>
EKONOMIKOA ETA SOZIALA	<p>Tokiko garapena eta lurraldearen dinamizazioa</p> <p>Banaketa politikako antolaketa erabakiak (banaketa ereduaren diseinua, aukeraketa eta kokapena) komunitatean dituen eragin ekonomiko eta sozialak baloratzen dira. Horretarako, kontuan hartuko dira banakako banaketa erabakiak eta lurraldearen gobernantza berriek lurraldearen</p>

	<p>garapenean eta dinamizazioan duten eragina.</p> <p>Iturriak: Yakovleva eta Flynn 2004; Yakovleva, 2007; Fritz eta Matapoulus, 2008; Marechál eta Spanu, 2010; Fadón eta Lopéz, 2011; López, 2012.</p>
<p>EKONOMIKOA ETA SOZIALA</p>	<p>Justizia soziala eta egonkortasun ekonomikoa</p> <p>Banaketa politikako erabakien bitartez ekoizpen eta kontsumo guneen artean eraikitzen diren zubien ezaugarri ekonomiko eta sozialak bidezkoak izango direla bermatzen da. Horretarako, banaketako lan baldintza duinak eskaintzen dira eta parte-hartzaile guztientzat ekonomikoki harreman bidezko eta egonkorrak eraikitzen dira.</p> <p>Iturriak: Masera, Astier eta López-Ridaura 1999; Ghai, 2003; Alonso eta Guzmán, 2003; Díez de Castro, 2004; Fritz eta Matapoulus, 2008; Allen, 2010; Díaz, 2008; Rebollo, 2012; González, Gento eta Olivella, 2013.</p>
<p>SOZIALA ETA KULTURALA</p>	<p>Harreman sistema</p> <p>Banaketa politikako kudeaketan ikuspegi holistikoa jasotzea eta horrekin banaketa kanalean parte hartzen duten eragile guztiak. Helburua da elkarren arteko harreman iraunkor eta bidezkoak eraikitzea, konfiantzan, komunikazio prozesu gardenetan eta kooperazioan oinarrituz. Horrez gain, banaketa ereduarekin eraikitzen diren harremanen bitartez parte-hartzaileen sozializazioa eta baserri kulturaren transmisioa ahalbidetzen da.</p> <p>Iturriak: Grunert, 2007; Kottila eta Rönni, 2008; Lindh eta Olsson, 2010; Gold eta besteak, 2010; Wognum, Bremmers, Trienekens, Van der Vorst eta Bloemhof, 2011; Chiu, Chiu eta Lin, 2013; Hamzaoui-Essoussi eta besteak, 2013.</p>

Iturria: egileek egindakoa

Helburu hauek adierazle sistemaren eraikitze-prozesuaren abiapuntu dira.

2.4. Iraunkortasun adierazle sistemen aurrekariak

Adierazle sistemen eraikitze-prozesuetan bi joera nagusi egon izan dira: adierazle sintekikoak eraikitzea (adibidez *aztarna ekologikoa* edo *ingurumenaren iraunkortasunaren indizea*), edo helburuen araberrako adierazle nagusiak ezartzea (*Milurkoaren Garapen Helburuen Adierazleak* bezalakoak). Iraunkortasun adierazleen garapena eta aplikazioaren berrikusketa sakona egin daiteke Pinter eta besteak (2005), Bell eta Morse (2008) eta Searcy (2009)-an.

Ondorioz, metodologia ezberdinak sortu izan dira eremu ezberdinetan (nekazaritza, enpresa kudeaketa, energia sektorea, basoen kudeaketa, garraioa eta logistika, hondakinen kudeaketa, txikizkako banaketa, ...) eragin ekonomiko, ekologiko eta sozialak ebaluatzeko, dela enpresaren kudeaketa mailan dela lurralde baten iraunkortasuna ebaluatzeko. Halaber, Europako beste ikerketa batzuk ere erreferente izan dira iraunkortasunaren dimentsioen garapenean MZLek duten eragina aztertzeko.

Ikerketa guzti horiek begi-bistan izan ditugu gure ikerketaren proposamena garatzean⁴.

⁴ Egileei kontsulta egin aipatutako eremuetan dauden ikerketak ezagutu nahi izanez gero.

3. AZTERKETA ENPIRIKOA

Banaketa politikaren erabakien ikuspegi holistiko-agroekologiaz hitz egin ahal izateko, aurrekarietan aztertutako iraunkortasuna bermatzeko dimentsioak integratu behar dira. Zeregin horretan, zailtasunak topatu ditugu erabakien iraunkortasuna ebaluatuko duen adierazle sistema bat eraikitzeko, besteak beste, banaketa erabakiak dimentsio bakarrera lotzeko zailtasunak, eta baita banaketa eremura soilik mugatzeko ere. Elikagai ekologikoak prozesu oso baten parte dira, izan ere, ekoizpenetik kontsumora (produktuaren bizitza zikloa), (Yakovleva, 2007).

Gainera, iraunkortasunaren azterketak dituen baldintza espezifikokoak medio metodologian diziplina anitzeko integrazioa beharrezkoa da (Raman, 2006); eta ikerketa honek duen ahalduntze bokazioa medio ere metodologia kualitatibo aktiboak eskatzen ditu, nahiz eta ikerketa ekintza parte-hartzaile bat bere osotasunean ez garatu (Marshall eta Rossman, 2011).

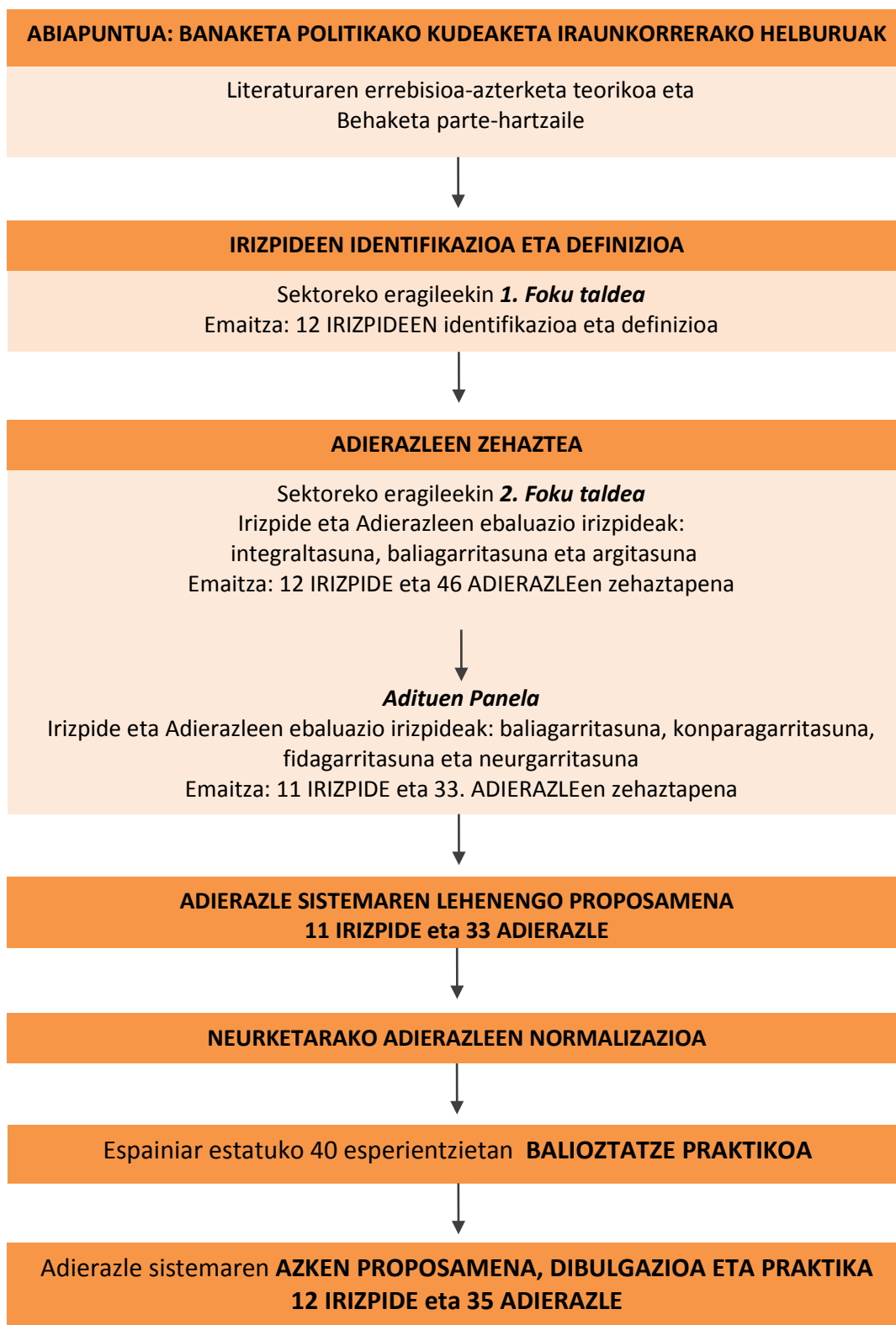
Proposamen hau eraikitzeko arrazoi nagusiak teorikoak eta praktikoak dira. Elikagai ekologikoen banaketaren eremuan ikerketa zientifikoak urriak dira, eta topatu ditzakegunak garapen iraunkorra soilik lotzen dute ingurumenaren hobekuntzarekin. Horrez gain, beharrezkoa ikusten dugu hausnartzea nola uztartzen ditugun agroekologiaren dimentsio ekologikoa, ekonomikoa eta sozi-kulturala marketineko kudeaketan hartu behar diren banaketa politikaren erabakiekin, beti ere ikuspegi holistikotik. Bestalde, kontuan hartu behar dugu, eskaintza eta eskariaren aldetik, behar eta erronka bat baino gehiagori aurre egiteko premia dagoela.

3.1. Metodologia

Banaketa erabakien adierazle iraunkorren sistema osatzeko jarraitu dugun prozesua 1. irudian jaso dugu. Aurretik esan den bezala, jarraitu dugun prozesuak gure azterketaren eremuko beste ikerketek duten logika bera du (Yakovleva eta Flinn, 2004; Fritz eta Matopoulus, 2008; Matopoulus eta Bourlakis, 2010) eta *PC&I teoriaren* (Lammerts van Bueren eta Blom, 1997) egokitzapenak dira. Beraz, mailaz maila helburuak (oinarriak), irizpideak eta adierazleak jasotzen diren. Nahiz eta kontzeptu horien (helburuak-irizpideak-adierazleak) definizio anitz topatu ahal ditugun, gure ikerketari egokitzuz ondorengo moduan erabiliko ditugu:

- **Helburua:** lehenengo maila da eta banaketa politikak jasotzen dituen erabakiekin erlazionatuta dago, eta horiek iraunkortasunaren dimentsioekin nola erlazionatzen ditugun, helburu nagusi gisa. Horrela, helburua oinarritzko araua litzake iraunkortasunaren aldeko azterketa eta ekintza bideratzeko, maila lokalean zein globalean.
- **Irizpidea:** helburuak betetzen direnean banaketa sistemak sortzen dituen emaitzak dira. Horrela, irizpideek oinarritzko helburuak eramaten dituzte banaketa politikako erabakiak hartzen diren sistema banakoetara; beraz, helburuak baino zehatzagoak dira, eta, ondorioz, adierazleekin lotzeko errazagoak.
- **Adierazlea:** irizpidearen betetze maila neurtzeko eta ebaluatzeko izaera anitzeko aldagaia da. Aukeratutako adierazleek banaketa politikako erabakien iraunkortasuna azaltzen duten adierazle-multzo esanguratsuak izan behar dute, iraunkortasunaren dimentsio guztiak jasoz.

1. Irudia: Adierazle sistemaren eraikitze prozesua

Iturria: Lammerts van Bueren eta Blom, 1997; Yakovleva eta Flinn, 2004; Fritz eta Matopoulos, 2008; Matopoulos eta Bourlakis, 2010-en oinarritua

Adierazle sistemaren eraikitze prozesuaren fase bakoitzean erabilitako metodologia fase bakoitzaren beharren arabera aukeratu da. Horrela, lehenengo fasean ikerketa teorikoa eta literaturaren berrikusketa egin dugu, metodologia analitiko-sintetikoari jarraituz. Horren bitartez zehaztu ahal izan ditugu iraunkortasunaren helburuak, banaketa politikaren testuingurua, kudeaketa erabakiak eta iraunkortasunaren adierazleen azterketa. Literaturaren berrikusketarekin batera, nekazaritza sektoreko zenbait proiektuetan parte hartu ahal izan dugu; horri esker ikuskaritza parte-hartzaile metodologiara egokitu gara (Flick, 2004), ikuskaritza genuen eremuarekin izan dugun harremana eta komunikazioaz lagunduz. Modu horretan, enpresak edo merkatua gertu eta eskuragarri dagoen kasuetan ikuskaritza parte-hartzailea metodologiaren egokitasuna bermatu dugu (Gummesson, 2005).

Ikuskaritza parte-hartzaileak duen sakontasuna Spradleyren faseak bete ditu ere (Spradley, 1980). Dena den, estrategia orokorra izan da gure ikerketan, emaitzak orokortzeko duen malgutasuna eta mugak kontuan izanik (Flick, 2004), eta beste tresna batzuk ere erabili behar izan ditugu. Horrela, goiko irudian jaso bezala, *focus groupak* egin dira irizpideak eta adierazleak zehazteko. Focus groupetan nekazari ekologikoak, kontsumitzaile ekologikoen elkarteak eta sektoreko teknikariak parte hartu dute, 20 gutzira, zehazki aukeratuak ikerketarako. Beraiekin bi saio garatu ditugu ariketa espezifikoak landuz, eta ondoren jarraipenerako kontsultak egin, telefono deiaz eta posta elektronikoz. Eurekin izandako bigarren saioan irizpide eta adierazle sistemaren integritasuna, baliagarritasuna eta argitasuna baloratzea eskatu diegu.

Focus groupa aukeratzeko arrazoi nagusiak izan dira: orokorrean metodologia kualitatiboak eskaintzen dituen ezaugarri propioak (Galán, 2006; Marshall eta Rossman, 2011; Ruiz, 2012), eta zehazki focus groupen ezaugarriak (Fern, 1982; Morgan, 1988; Flick, 2004; Rabadán eta Ato, 2003); aurkezten dugun ikerketa lerroa hastapen fasean egotea (Malhorta eta Grover, 1998); eta egokia ikusi dugulako gure ikerketaren helburuei begira eta duen ikuspegi holistikoarengatik (Estensoro, 2012; Moreno, 2005; Cuellar-Padilla eta Calle-Collado, 2011). Beraz, metodologiaren aukeraketan focus groupak eta metodologia parte-hartzailea garatzen duten hainbat ikerketa kualitatiboen lortzari jarraitu diogu.

Adierazle sistema balioztatzeko, focus groupetaz gain adituen panelarekin lan egin dugu; bertan parte hartu dute Espainiako unibertsitate ezberdinetako lau irakaslek⁵; eurekin korreo elektronikoa edo skype bidez saio individualak izan ditugu, eta baita Skypeko saio kolektibo bat ere, proposatutako lana eta adierazle sistemaren inguruko gogoetak partekatzeko. Adituen panelari eskatu zaio, batetik, adierazle sistemaren balorazio orokorra egiteko eta, bestetik, adierazle bakoitzaren lau alderdi baloratzea: baliagarritasuna, konparagarritasuna, fidagarritasuna eta neurgarritasuna. Bi arrazoiengatik egin dugu panela: ikuspegi zientifiko-akademikotik ere iraunkortasunaren bermea izateko (Raman, 2006), eta barne tekniken bitartez triangulazio metodologikoa egiteko (Denzin y Lincoln, 2012; Ruiz 2012) –ikuskaritza parte-hartzailea, focus groupak eta adituen panela-.

Nekazaritza ekologikoko elikagaien banaketa politika iraunkorrerako adierazle holistiko-agroekologikoen sistemaren lehenengo proposamena egin ondoren, eta horrelako proposamena berria izanik, praktikan nola “funtzionatuko” duen jakitea ezinbestekoa iruditu zaigu, bere baliagarritasunaren alderdi desberdinak bermatzeko.

⁵ Gonzalo Ganboa (Universidad Autónoma de Barcelona); M. Dolores Raigón (Universidad Politécnica de Valencia); Daniel López (Universidad Internacional de Andalucía) eta, puntualki, Marta Soler (Universidad de Sevilla).

Horrela, balioztatze praktikoa ere metodologia kualitatiboaren bitartez garatu dugu, dagoeneko azaldutako arrazoiak medio. Horretarako, beharrezkoa eta baliagarria izan zaigu lagina osatzea. Lanaren helburuak kontuan izanik, lagin teorikoaren irizpideak jarraituz osatu dugu landa lan honen lagina, Euskal Herrian edota Espainiar estatuan barazki eta fruta ekologikoak modu egonkor eta jarraituan banatzen dituzten 40 enpresak edo erakundeak aukeratuz. Horiekin guztiekin aurre-aurreko elkarrizketak izan ditugu; horrez gain, elkarrizketen aurretik eta ondoren euren inguruko informazioa biltzen ibili gara (web, txostenak, iritziak...) eta izandako elkarrizketa egunetan tokian behaketa lana ere hizpide izan dugu. Guztiarekin, adierazle sistema balioztatu eta behin betiko proposamena egin ahal izan dugu.

3.2. Emaitzak

Lanaren emaitza ez da adierazle sintetiko bat, “adierazle sistema” baten proposamena baizik. Adierazle sintetiko eta adierazle sistemen abantailak eta desabantailak alderatuz (Saisana eta Tarantola, 2002; Masera eta besteak, 1999), sistema baten aldeko hautua egin dugu. Hautuak, nekazaritza ekologikoko produktuen banaketa politikaren ikuspegi holistiko-agroekologikoa bermatuz, adierazleen konplexutasuna eta izaera integratzailea jasoko duen proposamen gardenen egiteko aukera eman digu.

Gainera, kontuan hartzen dugu proposamen hau ikergaiaren inguruan egiten den lehenengoa dela. Hori dela eta, abiapuntuko proposamena da eta ez dugu egokia ikusten momentu honetan adierazle bakar batera sinplifikatzea. Beraz, nahiz eta jakinen gainean gauden indize batek informazioaren komunikazioa, jarraipena eta eztabaida erraztu dezakeela, gure irudiz beharrezkoa da adierazle sistema izaera integral batetik eraikitzea eta sistema hau, konparagarria, fidagarria, malgua, neurgarria, argia eta pragmatikoa izatea (Masera eta besteak, 1999; Pannell eta Glenn, 2000; Pinter eta besteak, 2005; Bell eta Morse, 2008; Gomez-Limón eta Arraiza, 2011; Singh eta besteak, 2012). Eraikitako adierazle sistemaren emaitza jaso dugu 2. irudian. Bertan, eskuinetik ezkerrera aurkezten dira 4 helburuak, 12 irizpideak eta 35 adierazleak.

2. Irudia: Nekazaritza ekologikoko elikagaien adierazle sistema holistiko agroekologikoa

1. Erregai fosilen kontsumoa garraioan	ERAGINKORTASUN ENERGETIKOA ETA HONDAKINEN KUDEAKETA IRAUNKORRA	OREKA EKOLOGIKOA
2. Desplazamenduen probetxu maila		
3. Biltegitratzean kontsumitzen den argindarra		
4. Energia berriztagarrien erabilera iturri propioetan edo kanpokoetan		
5. Hondakin organikoak birziklatzea		
6. Ontzien erabilera		
7. Ontzi berrerabilgarriak		
8. Bertako espezieen/bariatateen eskaintzaren zabalera eta sakontasuna	ELIKAGAIEN EZAUGARRIAK OSOTASUNEAN	
9. Banatutako elikagaien freskotasuna		
10. Bertako elikagaien komertzializazioa		
11. Sasoiko elikagaien komertzializazioa		
12. Produktu propioa ez den elikagaien komertzializazioa (EKOIZPEN PROIEKTU PROPIOAK)		
13. Produktu propioa ez den elikagaien jatorria (EKOIZPEN PROIEKTU PROPIOAK)		
14. Komertzializazioan alferrik galtzen den elikagaien kopurua (garraioan, biltegian, saldu gabe...)	ELIKAGAIEN “ZAINTZA ARDURATSUA”	
15. Ekoizpen, banaketa eta kontsumo guneen arteko distantzia	GERTUTASUNA ETA MERKATURATZE ZIRKUITU LABURRAK	TOKIKO GARAPENA ETA LURRALDEAREN DINAMIZAZIOA
16. Merkaturatze zirkuitu laburren erabilpena		
17. Merkaturatze sareetan eta tokian tokiko proiektu kolektiboetan parte hartzea	ALIANZAK	
18. Aliantza eta proiektu berriak sortzea	BERRIKUNTZA (BARNE ETA KANPO EKINTZAILTZA)	
19. Proiektu berrientzako edo tokiko nekazaritzaren garapenerako erreferentzia		
20. Barne balorazioa: lan baldintzen duintasuna komertzializazioan	DUINTASUNA	JUSTIZIA SOZIALA ETA EGONKORTASUN EKONOMIKOA
21. Barne balorazioa: Komertzializaziorako azpiegiturak		
22. Kanpo balorazioa: nekazaritzako lanen eta komertzializazioaren ikusgarritasuna kontsumitzaileei begira		
23. Lanen eta komertzializazio erabakien feminizazioa	GENERO IKUSPEGIA	
24. Emakumeen lan baldintzen duintasuna komertzializazioan	ZILEGITASUNA ETA EGONKORTASUNA	
25. Marjina eta balioaren banaketa		
26. Kanaleko partaideek prezioa finkatzeko adostasuna		
27. Sarreraren jatorria		
28. Komertzializazio harremanen egonkortasuna		
29. Merkaturatze sareetan edo proiektu kolektiboetan parte hartzeak ematen duen egonkortasuna		
30. Informazioaren gardentasuna eta transmisioa	INFORMAZIOA ETA GARDENTASUNA	HARREMAN SISTEMA
31. Berme sistema parte-hartzaileetan parte hartzea		
32. Kooperazioa merkaturatze kanaletan (ekoizpenaren, banaketaren eta kontsumoaren artean)	PARTE HARTZEA ETA KOOPERAZIOA	
33. Gatazkak merkaturatze kanaletan		
34. Komertzializazioaren funtzio soziala	SOZIALIZAZIOA ETA BASERRI KULTURA	
35. Baserri hizkeraren eta kulturaren transmisioa		

Iturria: egileek egindakoa

Bere izaera sistemikoaren ondorioz eta taulak jasotzen dituen adierazleen izaera anitza dela eta, horiek kualitatiboak eta kuantitatiboak direla ikusi dezakegu. Hau *neurtezintasunaren* kontzeptuarekin lotu daiteke (Munda, 2005), teknikoa zein soziala. Ondorioz, adierazleak ez dira unitate berdinetan ez neurtu ez adierazten. Bere normalizazioaren azterketa aukeretan sartu gabe, bi zehaztaperen egin nahi ditugu. Batetik, adierazle bakoitzak fitxa espezifiko bat duela, honako informazio honekin: definizioa, zein irizpideri dagokion, ebaluazioa eta bere neurketaren normalizazioa emaitzei begira⁶. Horrela, datuak aztertzeko eta konparatzeko moduan jarritz, adierazleen balioak erantzun ordinal baten eskalara bihurtu ditugu (Singh eta besteak, 2012; Yakovleva, 2007), non 0-5 tarteko balioak honako hau adierazten dute: adierazlearen inguruko daturik edo informaziorik ez dugu (0), edo iraunkortasunari ekarpen oso baxua (1), baxua (2), ertaina (3), altua (4) edo oso altua-bikaina (5) egiten dela. Beraz, azterketan beharrezkoa da ebaluazioaren esanahia adieraztea. Horrek guztiak, datu kualitatibo eta kuantitatiboak eskaletara egokitzea eskatzen du. Lagin jakin baten balioek eskalak ezartzean izan dezaketen eragina neutralizatzeko ikerketan berrikusitako literaturaren arabera eta panelean parte hartu duten adituen arabera balio maximo eta minimoak ezarri dira. Esan beharra dago ere, proposamen honetan ez dugula adierazleen haztaperen egin, indize sintetiko batean oinarritzkoa eta kritikoa den alderdia. Baina nahiz eta haztaperen egin, kontzientek gara adierazle guztiek ez dutela pisu bera eta horietako batzuk banaketa politikaren erabakietan zehar eragiten dutela. Guzti hori ikerketaren eztabaida eta emaitzetan jasotzen da.

Bestalde, adierazle sistemaren eraikitze prozesuan azaldu bezala, adierazle sistemaren lehen proposamen teorikoak balioztatze praktikoa izan du Espainiako estatuan barne merkatuan fruta eta barazki ekologikoa komertzializatzen duten 40 esperientzietan.

Horietako bakoitzak adierazle sisteman lortutako emaitzak lau grafiko erradialetan jaso dira, adierazle sistemaren iraunkortasun helburu bakoitzeko bat. Emaitza horiek adierazle sistema balioztatzeaz gain, oso informazio aberatsa eman digu sektorearen inguruan egungo eta etorkizuneko lan eta ondorioetarako. Esan beharra dugu, azterketa enpirikoa hasi bezain pronto abiapuntuko adierazle sistemaren egokitzapen puntuala izan duela -ikerketa kualitatiboak duen joan etorriaren izaeraren isla-. Horrela, lehenengo hiru elkarrizketak egin ondoren, adierazle sistemako bigarren irizpidean (elikagaien ezaugarriak osotasunean), elikagaien *freskotasunak* elikagai hauen eskaintzan duen garrantziaz jabetu gara. Horrela, gure proposamenaren 9. adierazlea izatera pasa da. Horrez gain, duintasuna irizpideko barne balorazioko bi alderdiak *-lan baldintzak eta azpiegituren baldintzak-*, hasiera batean 20. adierazlean jasota genituen; baina egiaztatze prozesuan bereizita neurtu eta jasotzea egokiagoa dela jabetu gara, izaera ezberdina dutelako eta balorazio ezberdinak izan ahal dituztelako. Horrela, 20. eta 21. adierazleak izatera pasa dira. Beraz, adierazle sistema 33 adierazletik 35 adierazletara aldatzen da. Dena den, balioztatze prozesuaren ondorioz egitura nagusiak ez du aldaketarik, ez helburu ez irizpideei dagokionez. Halaber, esan behar dugu, azterketa enpirikoaren emaitzen azterketak eta eztabaidak eragina puntuala izan duela behin betiko proposamenaren. Izan ere, adierazle sistemaren behin betiko proposamenak datuen azterketa eta eztabaida kontuan hartuz eskaini dugu.

Zentzu horretan, esperientzi ezberdinetan lortzen diren emaitzak eta elkar eraginak Tokiko Garapena eta Lurraldearen Dinamizazio helburua lortzeko egiten duten ekarpena ikusi dugu, proposamena sinesgarriagoa eginez. Halaber, berrikuntzan sortu

---

⁶ Fitxen xehetasunak ezagutu nahi izanez gero egileekin harremanetan jarri .

daitezkeen bi maila desberdin identifikatu ditugu, emaitza bere osotasunean jasotzeko aukera eman diguna: *barruranzko berrikuntza*, enpresa edo erakunde bakoitzak bere ekimenera begira egiten duena; eta *kanporanzko berrikuntza*, beste proiektu berri batzuk sortzeko duen eragina jaso dezakeena. Horrela, datuen azterketan azaleratu da aliantzak baduela harremana kanporanzko berrikuntzarekin (17. eta 19. adierazleen arteko harremana), baina ez barruranzko berrikuntzarekin. Ondorioz, gure proposamena 12 irizpidez osatua egotera pasa da. Nabarmentzekoa da ere landa lana abiatzean ez dugula inolako arazorik izan adierazle guztien inguruko informazioa topatzeko, modu fidagarrian eta konparagarrian.

4. EZTABAIDA, ONDORIOAK ETA INPLIKAZIOAK

Nekazaritza ekologikoko elikagaien banaketa politikaren iraunkortasuna bermatzeko proposatu dugun adierazle sistemak komertzializazio erabakiak ikuspegi holistiko-agroekologikotik landu nahi ditu. Horretarako, ikuspegi holistiko-agroekologikoaren lau oinarriko dimentsioak kontuan hartu dira: Oreka ekologikoa, Tokiko garapena eta lurraldearen dinamizazioa, Justizia soziala eta egonkortasun ekonomikoa eta Harreman Sistema. Proposatu dugun behin betiko sistema prozesu klabea ulertzea funtsezkoa da, hau da, iraunkorragoa izan daiteken elikadura banaketa sistema baterantz joaten laguntzen duten irizpideak jasotzen dira, momentu jakin batean erakunde batean lortu ahal diren emaitza partzial edo bat-bateko argazki batetik haratago.

Adierazle sistemaren eraikitze prozesuan nabarmendu da nekazaritzako elikagaien banaketa eredu iraunkorrago bat antolatzean kontuan hartu behar ditugula MZL. Izan ere MZLak zeharkako aldagaien bihurtzen dira banaketa politikako erabaki guztietan. MZLen inguruan egituratzeak ahalbidetzen du, besteren artean, tokiko ekoizpenaren ehuntzea eta lurraldeko sektorearen eta merkataritzaren dinamizazioa.

Gainera, MZLek duten izaera dinamizatzailea, ikuspegi integrala eta adierazle sistemak dituen dimentsio ezberdinen arteko lotura egiteaz gain, Oreka Ekologikoaren helburuarekin harreman estua dute, elikagaien garraio, biltegitate eta zainketan eredu energetiko iraunkorrago ahalbidetzen dutelako, eta elikagai ekologikoen logikarekin bat datorren elikadura ohiturekin ere bai.

Bestalde, MZLak zeharkako ardatz dira Harreman Sistemaren helburuan ezarritako irizpideekin ere, erabakietan informazio gardena eskainiz eta kontsumitzaileak eta erakundeko balioak zentroan jartzea ahalbidetuz. Halaber, ikuspegi holistikoaz gain, ikuspegi agroekologikoa bermatzen da, non dimentsio sozialak eta kulturalak truke harremana osatzen duten, beste ikerketa batzuk gutxiago garatu duten alderdiak jasoz.

Adierazle sistema Justizia Soziala eta Egonkortasun Ekonomikoaren dimentsioarekin osatzen da, hau da, ekoizpen sektoreak eta banaketak truke esperientziekin sortzen duten baldintza ekonomiko eta sozialen inguruan duten kezka bilduz.

Hemen proposatutako adierazle sistema iraunkortasun helburuekin lerrotatuz eraiki da, eta horrela kontuan hartu zuten eraikitze-prozesuaren metodologian parte hartu duten eragile guztiek. Beraz, horregatik ere prozesu klabea ulertu behar da eta edonola abiapuntuko proposamena da.

Proposamenaren inplikazioei dagokionez, bere praktikak ispilu lana egiteko aukera eskaintzen die erakundeei eta bide-orrria izan daiteke ikuspegi estrategikotik banaketa agroekologikoaren sektorearentzako.

Horrez gain, nahiz eta adierazle sistema fruta eta barazki ekologikoen banaketarako pentsatu den, aldaketa batzuk eginez (bereziki oreka ekologikoen dimentsioan), beste produktu kategori batzuen baloraziorako erabili daiteke. Halaber, proposatutako 12 irizpideak abiapuntu izan daitezke administrazio publikoen eskakizunetarako, adibidez adierazle osagarri gisa jantoki sozialen hornikuntzarako edo gure herrietako elikadura sistemaren estrategia garatzeko. Ikerketa honetan, adierazle sistemaren balioztatze praktikoak ahalbidetu digu hainbat banaketa esperientzien iraunkortasuna baloratzea eta banaketa sistema horien inguruko hainbat ondorio eta hausnarketa egitea, beste lan batzuetan ere konpartituko ditugunak.

***Esker onak:** eskerrak eman nahi dizkizuegu adierazle sistemaren proposamen hau eraikitzen lan egin eta parte hartu duzuen erakunde eta pertsona guztiei. Eta baita ere Fundacion Emilio Soldevilla para la Investigación y Desarrollo de la Economía de la Empresa-ri ikerketa hau garatu ahal izateko emandako laguntzagatik. Eskerrik asko.*

5. BIBLIOGRAFIA

- Alonso, A.M. eta Guzmán, G.I. (2003): “Canales cortos de distribución de productos ecológicos en Andalucía”. *Ecooliva 98 eta 2000 aktak (CD)*, Jaén.
- Arcas Lario, N. (1999) : *Marketing de las cooperativas agrarias. Claves para la competitividad de la empresa agraria*. CIRIEC-España arg., Balentzia.
- Begiristain, M. (2016): *Nekazaritza ekologikoko elikagaien banaketa politikaren kudeaketa iraunkorra: adierazle sistema holistiko-agroekologikoaren proposamena*, Doktore tesia, Universidad del Pais Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea, Donostia.
- Bell, S., eta Morse, S. (2008). *Sustainability indicators: measuring the immeasurable?*. Earthscan.
- Bello, A., López-Pérez, J. A., Díez-Rojo, M. A., López-Cepero, J., eta García-Álvarez, A. (2008): “Principios ecológicos en la gestión de los agrosistemas”, *Arbor*, 184(729), 19-29.
- Briz, J. (2004): *Agricultura ecológica y alimentación*, Fundación Alfonso Martín Escudero arg., Madril.
- Briz, T. eta García, A. (2008): “Situación actual y nuevos retos de la distribución minorista de productos ecológicos en España”, *Agroalimentaria*, 26 zbakia., 63-71 orr.
- Brugarolas, M. eta Rivera, L.M. (2002): “Comportamiento del consumidor valenciano ante los productos ecológicos”, *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros*, 192 (2), 35-52.
- Caldentey Albert, P.; Haro Jiménez, T.; Titos Moreno, A. eta Briz Escribano, J. (1994): *Marketing Agrario*, Mundi-Prensa arg., 2. edizioa, Madril.
- Caldentey Albert, P. eta Haro Giménez, T. de (2004): *Comercialización de productos agrarios*, Mundi-Prensa arg., Madril.

- Carter, C.R. eta Rogers, D.S. (2008): “A framework of sustainable supply chain management. Moving toward new theory”, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 38 Bol., 5 zbakia., 360–387 orr..
- CERDD, (2010): *Explorez le développement territorial durable avec des circuits courts alimentaires*. Centre Ressource du Développement Durable arg., Loos-en-Gohelle, Frantzia.
- Chiu, J., Chiu, P. eta Lin, L. (2013): “The impact of trust, cooperation, appreciation on supply chain performance”, *10th International Conference on Service Systems and Service Management (ICSSSM)*, uztaila 17-19, The Chinese University of Hong Kong, (Txina).
- Cuéllar-Padilla, M. eta Calle-Collado, A. (2011): “Can we find solutions with people? Participatory action research with small organic producers in Andalusia”, *Journal of Rural Studies*, 27. zbakia., 372-383 orrialdeak.
- Denzin, N.K. eta Lincoln, Y.S. (koord.) (2012): *Manual de Investigación Cualitativa, Vol. I. El campo de la investigación cualitativa*, Gedisa arg., Bartzelona.
- Díaz Mendez, C. (2008): “¿Que significa comer bien?”, *Distribución y Consumo*, urtarrila-otsaila, 28-37 orrialdeak.
- Díez de Castro, E. (2004): *La Distribución Comercial*, McGraw-Hill arg., Madril.
- Dupupet, A., Valor, C. eta Labajo, V. (2010): “Comercialización minorista de productos ecológicos”, *Distribución y Consumo*, uztaila-abuztua, 1-10 orrialdeak.
- Estensoro, M. (2012): *Local Networks and Socially Innovative Territories The Case of The Basque Region and Goierri Country*. Orkestra, Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Everis (2012): “Estudio everis sobre la situación actual y el potencial del mercado ecológico”, Everis business consulting, maiatza, Espainia.
- Fadón, B eta López, D. (2012): *Como vender directamente nuestras producciones ecológicas. Canales alternativos para la comercialización de los alimentos ecológicos en mercados locales*. Ecos del Tajo arg., Zarza de Granadilla.
- Fern, E. F. (1982): “The use of focus groups for idea generation: the effects of group size, acquaintanceship, and moderator on response quantity and quality”, *Journal of marketing Research*, 1-13.
- Flick, U. (2004): *Introducción a la investigación cualitativa*, Morata arg., Madril.
- Fritz, M. eta Matopoulos, A. (2008): “Sustainability in the agri-food industry: a literature review and overview of current trends” EN: *Proceedings of the 8th International Conference on Chain Network Management in Agribusiness the Food Industry*, 26-28, maiatza, Ede, Holanda.
- Galan, J. I. (2006): "Metodología de la Economía de la Empresa: Algunas nociones", *Investigaciones Europeas de Dirección y Economía de la Empresa*, 12 (3), 13-27 orrialdeak.
- Ghai, D. (2003): “Trabajo decente. Concepto e indicadores”, *Revista Internacional del trabajo*, 122(2), 125-160 orrialdeak.

- Gliessman, S.R. (2001): *Agroecosystem Sustainability: developing practical strategies*, CRC arg., Florida, EE.BB.
- Gold, S., Seuring, S. eta Beske, P. (2010): “Sustainable supply chain management and inter-organizational resources: a literature review”, *Corporate social responsibility and environmental management*, 17(4), 230-245 orrialdeak.
- Gómez-Limón Rodríguez, J.A. eta Arraiza Balmón, M. (2011): *Evaluación de la sostenibilidad de las explotaciones de olivar en Andalucía*, Analistas Económicos de Andalucía arg., Málaga.
- González Ruiz, L. eta Benjamín Cobo Quesada, F.(2000): “Agricultura ecológica en España. Las estrategias de Marketing, claves para el éxito”, *Distribución y Consumo*, apirila-maiatza, 39-57.
- González de Molina, M. (2011): “Agricultura ecológica y decrecimiento económico. Una perspectiva agroecológica”, *Cuaderno Interdisciplinar de Desarrollo Sostenible*, 6., apirila.
- González de Molina, M. (2007): “El programa andaluz ‘Alimentos Ecológicos para el Consumo social’”, *Seminario Europeo The Role of Public Food Services in Promoting Sustainable Rural development, Health, Environmental and Food Education*, azaroak 8 eta 9, Sevilla.
- González de Molina, M.; Alonso, A.M. eta Guzmán, G.I. (2007): “La agricultura ecológica en España desde una perspectiva agroecológica”, *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros*, 214 zbakia., 47-73 orrialdeak.
- González Babón, J.; Gento Muncio, A.M. eta Olivella Nadal, J. (2012) : “Modelo de indicadores de responsabilidad social empresarial para el sector de la logística y el transporte”, *Técnica Industrial*, iraila, 303 zbakia., 22-32 orrialdeak.
- Grunert, K.G. (2007): “How consumers perceive food quality”, Frewer, L. eta Van Trip, H.(2007)-en: *Understanding consumers of food products*, Woodhead publishing Limited, Cambridge.
- Gummesson, E.(2005): “Qualitative research in marketing. Road-map for a wilderness of complexity and unpredictability”, *European Journal of Marketing*, 39. Bol. 3-4 zbakia., 309-327 orrialdeak.
- Guzmán Casado, G.; González de Molina, M. eta Sevilla Guzmán, E. (2000): *Introducción a la agroecología como desarrollo rural sostenible*, Mundi-Prensa arg., Madril-Bartzelona-Mexiko.
- Hamzaoui, L. eta Zahaf, M. (2008): “Decision making process of community organic food consumers: an exploratory study”, *Journal of Consumer Marketing*, 25. Bol., 2. zbakia., 95-104 orrialdeak.
- Hamzaoui-Essoussi, L., Sirieix, L. eta Zahaf, M. (2013): “Trust orientations in the organic food distribution channels: A comparative study of the Canadian and French markets”, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 20. zbakia., 292-301 orrialdeak.
- Izaguirre Olaizola, J.; Fernández, A. eta Vicente Molina, A. (2013): “Antecedentes y barreras a la compra de productos ecológicos”, *Universia Business Review*, 2. hiruhilekoa, 108-127.

- Köster, E.P. (2009): “Diversity in the determinants of food choice: a psychological perspective”, *Food Quality and Preference*, 20. zbakia., 70-82 orrialdeak.
- Kotler, P. eta Keller, K.L. (2006): *Marketing Management*, Prentice Hall, 12. edizioa, New Jersey.
- Kotler, P. eta Keller, K.L. (2012): *Dirección de marketing*, Pearson Educación, 14. edizioa, Mexiko.
- Kottila, M. eta Ronni, P. (2008): “Collaboration and trust in two organic food chains”, *British Food Journal*, 110. Bol., 4/5 zbakiak, 376-394 orrialdeak.
- Lammerts van Bueren, E eta Blom, EM. (1997): *Hierarchical Framework for the formulation of sustainable forest management standards. Principles criteria indicators*, The Tropenbos Foundation arg., Wageningen, NL.
- Lindh, H. eta Olsson, A. (2010): “Communicating imperceptible product attributes through traceability: a case study in an organic food supply chain”, *Renewable Agriculture and Food Systems*, 25. Bol., 4. zbakia., 263-271 orrialdeak.
- Linton, J. D., Klassen, R., eta Jayaraman, V. (2007): “Sustainable supply chains: An introduction”, *Journal of Operations Management*, 25(6), 1075-1082 orrialdeak.
- López García, D. (2012): *Hacia un modelo europea de extensión rural agroecológica. Praxis participativas para la transición agroecológica. Un estudio de Caso en Morata de Tajuña, Madrid*. Doktore tesia. Universidad Internacional de Andalucía.
- MAGRAMA (2014a): “Agricultura Ecológica. Estadísticas 2013”, Mº de Agricultura, Alimentación y Medioambiente, Madril.
- MAGRAMA (2014b): “Evolución de la caracterización de la tipología y perfil socio demográfico del consumidor de alimentos ecológicos en España”, Mº de Agricultura, Alimentación y Medioambiente, Madril.
- MAGRAMA (2013): “Caracterización del sector de la producción ecológica española: valor, volumen y mercado y evaluación del impacto del comercio electrónico en la producción ecológica española”, Mº Agricultura, Alimentación y Medioambiente, Madril.
- MAGRAMA (2013b): “Caracterización de las ventas de alimentos ecológicos, biológicos u orgánicos en la distribución organizada de base alimentaria en España”, Mº de Agricultura, Alimentación y Medioambiente, Madril.
- MAGRAMA (2012): “Caracterización del mercado de productos ecológicos en los canales especialistas de venta” Mº de Agricultura, Alimentación y Medioambiente, Madril.
- Malhotra, M. K. eta Grover, V. (1998). “An assessment of survey research in production and operations management: from constructs to theory”, *Journal of Operations Management*, 16, 407-425 orrialdeak.
- Maréchal, G., eta Spanu, A. (2010): “Les circuits courts favorisent-ils l’adoption de pratiques agricoles plus respectueuses de l’environnement” *Courrier de l’environnement de l’INRA*, 59, 33-46.
- Marshall, C. eta Rossman, G. B. (2011): *Designing qualitative research*, 5. edizioa, Sage arg., London.

- Masera, O., Astier, M., eta López-Ridaura, S. (1999): *Sustentabilidad y manejo de recursos naturales: el marco de evaluación MESMIS*. Mexiko, Mundi-prensa arg.
- Matopoulos, A. eta Bourlakis, M.(2010): “Trends in food supply chain management”: *Delivering performance in food supply chains*-en. Mena, C. eta Stevens, G. (arg.), Woodhead Publishing Series in Food Science, Technology and Nutrition, Cambridge, RU.
- Minetti, A. C. (2002): *Marketing de alimentos ecológicos*, Pirámide arg., Madril.
- Mollá Descals, A. (2007): “El marketing y la comercialización de productos agroalimentarios”, *Mediterráneo Económico* colección 11, *Nuevos enfoques del marketing y la creación de valor*, Caja Rural Cajamar arg..
- Moreno, M.C. (2005): “La investigación cualitativa en marketing. El camino hacia una percepción social del mercado”, *Revista Colombiana de marketing*, octubre, 4. Bol., 6. zbakia., 68-85 orrialdeak, Universidad Autónoma de Bucaramanga, Kolombia.
- Morgan, D.L. (1988): *Focus group as qualitative research*, Sage arg. .
- Munda, G. (2005). “Measuring sustainability: a multi-criterion framework”, *Environment, Development and Sustainability*, 7(1), 117-134 orrialdeak.
- Muñoz Gallego, P.A. (1987): “El papel del marketing en el sistema agroalimentario”, *Revista de Estudios Agro-Sociales*, 139 zbakia., urtarrila-martxoa, 181-207 orrialdeak.
- Naspetti, S. , Lampkin, N. , Nicolas, P. , Stolze, M. eta Zanolli, R.(2011): “Organic Supply Chain Collaboration: A Case Study in Eight EU Countries”, *Journal of Food Products Marketing*, 17:2, 141-162 orrialdeak.
- Padel, S. eta Midmore, P. (2005): “The development of the European market for organic products: insights from a Delph study”, *British Food Journal*, 107. Bol., 8. zbakia., 626-647 orrialdeak.
- Pagell, M., eta Wu, Z. (2009): “Building a more complete theory of sustainable supply chain management using case studies of 10 exemplars”, *Journal of supply chain management*, 45(2), 37-56.
- Pannell, D.J. eta Glenn, N.A. (2000): “ A framework for the economic evaluation and selection of sustainability indicators in agriculture” *Ecological Economics*, 33, 135-149 orrialdeak.
- Picazos, J. (2002): “Productos biológicos: un mercado en importante expansión, *Vida Rural*, ekainak 15, 34-36 orrialdeak.
- Pintér, L., Hardi, P., eta Bartelmus, P. (2005): “Indicators of sustainable development: proposals for a way forward”: *Expert Group Meeting on Indicators of Sustainable Development*-en.
- Rabadán Anta, R. eta Ato García, M. (2003): *Técnicas cualitativas para investigación de mercados*, Piramide arg., Madril.
- Raman, S. (2006). *Agricultural sustainability: principles, processes, and prospects*. Food Products Press, New York.

- Rebollo Arévalo, A. (2012): “Evolución de los márgenes comerciales de los productos frescos de alimentación. Un análisis actualizado de los precios origen-destino entre 2004 y 2011”, *Distribución y Consumo*, martxoa-apirila, 1-13 orrialdeak.
- Rivera, L.M. eta Sánchez, M. (2002): “Marketing de productos ecológicos”, IN: *Mediterráneo Económico. Colección Estudios Socioeconómicos: La agricultura Mediterránea en el siglo XXI*, Almería.
- Rodríguez Barrio, J.E. (1987): “Nota sobre los diversos enfoques en el estudio del sistema de comercialización agraria”, *Investigación agraria: Economía*, 2. Bol., 2. zbakia., 167-172 orrialdeak.
- Ruiz Olabuénaga, J.I. (2012): *Metodología de la investigación cualitativa*, 5. edizioa, Univ. Deusto, Bilbo.
- Sánchez, M. (2008): “Los nuevos consumidores”, *Papeles de Economía Española*, 117, 157-166.
- Saisana, M. eta Tarantola, S. (2002): *State of the art report on current methodologies and practices for composite indicator development*, European Commission, Ispra, Italia.
- Schmid, O., De Fontguyon, G. eta Sans, P. (2007): “Desarrollo del mercado de productos de la agricultura ecológica en Europa: un análisis de sus condiciones y del papel de las iniciativas comerciales”, *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros*, 214, 15-45.
- Searcy, C. (2009): *The role of sustainable development indicators in corporate decision-making*. Winnipeg, MB: International Institute for Sustainable Development.
- Seuring, S. eta Müller, M. (2008): “From a literature review to a conceptual framework for sustainable supply chain management”, *Journal of Cleaner Production*, 16, 1699-1710 orrialdeak.
- Sevilla Guzmán, E.; Soler Montiel, M.; Gallar Hernández, D.; Vara Sánchez, I. eta Calle -Collado, A. (2012): *Canales cortos de comercialización alimentaria en Andalucía*, Junta de Andalucía arg., Sevilla.
- Seyfang, G. (2007): “Growing sustainable consumption communities. The case of local organic food networks”, *International Journal of Sociology and Social Policy*, 27. Bol., 3/4, 120-134.
- Singh, R. K., Murty, H. R., Gupta, S. K., eta Dikshit, A. K. (2012): “An overview of sustainability assessment methodologies” *Ecological Indicators*, 15(1), 281-299 orrialdeak.
- Spradley, J. P. (1980). *Participant observation*, Holt, Rinehart and Winston arg., New York
- Steiner, R. (2001): *Curso sobre agricultura biológica dinámica*, Rudolf Steiner S.A. arg., Madril.
- Svensson, G. (2007): “Aspects of sustainable supply chain management (SSCM): conceptual framework and empirical example”, *Supply chain management: An international journal*, 12(4), 262-266 orrialdeak.
- Vega, M., Parras, M., eta Torres, F. (2007): “El comportamiento del consumidor de alimentos ecológicos en España: un estudio exploratorio a partir de variables

sociodemográficas y económicas” Ayala Calvo, JC y grupo de investigación FEDRA, 2414-2426 orrialdeak.

Vicente Molina, M.A. eta Ruiz Roqueñi, M. (2003): “Implicaciones de los aspectos ecológicos sobre el canal de distribución”, *Distribución y Consumo*, 13. Bol., 67. zbakia, urtarrila-otsaila, 24-40 orrialdeak.

Vicente Molina, M.A. (2004): “Marketin ekologikoa”, Agirre García, M.S. (2004)-en: *Sektore espezifikoetako marketina*, Universidad del País Vasco arg., Bilbo.

Willer, H. eta Lernoud, J. (2014): *The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2014*. FiBL, Frick e IFOAM, Bonn.

Wognum, P. N., Bremmers, H., Trienekens, J. H., Van der Vorst, J. G., eta Bloemhof, J. M. (2011): “Systems for sustainability and transparency of food supply chains– Current status and challenges”, *Advanced Engineering Informatics*, 25(1), 65-76 orrialdeak.

Yakovleva, N. eta Flynn, A. (2004): “Innovation and sustainability in the food system: A case of chicken production and consumption in the UK”, *Journal of Environmental Policy & Planning*, 6(3-4), 227-250 orrialdeak.

Yakovleva, N. (2007): “Measuring the sustainability of the food supply chain: a case study of the UK”. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 9(1), 75-100 orrialdeak.